Viitteet

[1]"Käännösvertailuni" tarkoitus ei ole esittää kritiikkiä Saarikosken suurenmoista käännöstyötä kohtaan, vaikka juuri tämä kohta sattumoisin onkin niin keskeinen artikkelin perusproblematiikan kannalta. Olen myös tietoinen siitä, että "Jamesy" voi irlantilaisessa puheessa joskus viitata Jeesukseen.
[2] Vastaavaa itsensä tiedostavuutta tosin löytyy esimerkiksi Henrik Ibsenin *Peer Gyntin* viidennestä näytöksestä, jossa Peer Gynt todennäköisestä hengenlähdöstään huolta kantaen toteaa, ettei sankari voi kuolla vielä *näytelmän* senhetkisessä vaiheessa.
[3] Stevensonin (1998, 199) ja monen muunkin mielestä Joycen *Finnegans Wake* on modernismin loppu.

Lähteet

ADORNO, THEODOR W. 1976: *Noten zur Literatur I*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

FURST, LILIAN R. 1995: *All is True. The Claims and Strategies of Realist Fiction*. Durham & London: Duke University Press.

GRANT, DAMIAN 1970: *Realism*. The Critical Idiom. London: Methuen & Co Ltd.

HUTCHEON, LINDA 1988: *A Poetics of Postmodernism*: *History, Theory, Fiction*. New York London: Routledge.

JOYCE, JAMES 1964/1922: *Odysseus*. Suom. Pentti Saarikoski. Helsinki: Tammi.

JOYCE, JAMES 1968/1922: *Ulysses*. London: Bodley Head.

KARKAMA, PERTTI 1991 *Teos tekijäänsä kiittää. Kirjallisuuden teoriaa*. Helsinki: SKS.

KARKAMA, PERTTI 1994: *Kirjallisuus ja nykyaika.Suomalaisen sanataiteen teemoja ja tendenssejä*. Helsinki: SKS.

KARKAMA, PERTTI 1998: Realismista. Teoksessa *Uudessa Valossa. Kirjoituksia realismin kysymyksestä*. Toim. Päivi Lappalainen. Turun yliopisto, Taiteiden tutkimuksen laitos, Sarja A, N:o 38. Turku: Turun yliopisto. 61–76.

LAPPALAINEN, PÄIVI 1999: Epäkohdat esiin! — Realistit maailmaa parantamassa. Teoksessa *Suomen kirjallisuushistoria 2. Järkiuskosta vaistojen kapinaan*. Toim. Lea Rojola. Helsinki: SKS.

LEVENSON, MICHAEL 1999: *The Cambridge Companion to Modernism*. Cambridge : Cambridge University Press.

MCHALE, BRIAN 1987: *Postmodernist Fiction*. New York & London: Methuen.

SAARILUOMA, LIISA 1992: *Postindividualistinen romaani*. Helsinki: SKS.

SEVÄNEN, ERKKI 1998: *Taide instituutiona ja järjestelmänä. Modernin taide-elämän historiallis-sosiologiset mallit*. Helsinki: SKS.

STEVENSON, RANDALL 1998: *Modernist Fiction. An Introduction*. Revised edition. London & New York etc.: Prentice Hall.

STONEHILL, BRIAN 1988: *The Self-Conscious Novel. Artifice in Fiction from Joyce to Pynchon*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

WAUGH, PATRICIA 1984: *Metafiction: The Theory and Practice of Self-Conscious fiction*. London & New York: Methuen.

Juha Rikama

Avaimen tervetullut avaus

Kirjallisuustieteen historian perustavimpia ongelmia on muoto/sisältö -paradoksi. Kamppailu sen ratkaisemisesta näyttää olevan päättymätön, koska kannanotto suuntaan jos toiseenkin vaikuttaa ratkaisevasti omaksumaamme kirjallisuuskäsitykseen. Se puolestaan määrää paljolti myös kirjallisuuden tutkimuksen ja opetuksen sisältöä.

Avaimen kaksi ensimmäistä numeroa osoittavat, että kamppailu jatkuu. Lehti ennakoi kirjallisuuskäsitykseen eettis-kognitiivista käännettä viime vuosien formalistis-lingvistisen painotuksen jälkeen. Käänteellä olisi suuri merkitys lukevan yleisön kannalta, jonka tarpeista kirjallisuuden viimeaikainen, ilmaisuvälineeseen keskittynyt tutkimus on etääntynyt kauas, mikä on antanut jopa itse tutkijoille aiheen puhua kirjallisuudentutkimuksesta "orkideanviljelynä" (Liisi Huhtala). Lukevaa yleisöähän kiinnostaa lukijatutkimusten mukaan enemmän se, *mitä* kirjallisuus kertoo tai ilmaisee elämästä/maailmasta/todellisuudesta kuin se, *millä keinoin* se sen tekee. Myös kirjallisuuden kouluopetuksen kannalta uusi painotus on tervetullut.

Avaimen avausnumeron pääkirjoituksessa (1/2004) Klaus Brax ja Kai Mikkonen selostavat tutkimuksen uutta vaihetta Terry Eagletonin viime teoksen *After Theory* (2003) avulla. Eagleton listaa siinä edeltäneen kauden plussat ja miinukset. Suurena miinuksena hän mainitsee sen, että tutkimus on unohtanut valtaosan inhimillistä olemassaoloa koskevia peruskysymyksiä, kuten moraalin, metafysiikan, rakkauden, uskonnon, vallankumouksen, pahuuden, kuoleman ja kärsimyksen. Pääkirjoittajat toteavat näiden unohdettujen tutkimuskohteiden muistuttavan itse kaunokirjallisuuden käsittelemien suurten teemojen luetteloa.

Jatkoa seuraa heti *Avaimen* toisessa numerossa. Brax selostaa siinä tutkimuksen uuden, eettisen näkökulman historiallista, antiikkiin asti palautuvaa taustaa sekä sen ilmenemistä nykyisessä jälkiklassisessa narratologiassa. On havaittu, ettei eettisiä kysymyksiä voi erottaa kertomuksen rakenteen täsmällisestä tarkastelusta, koska kerronta perustuu aina myös arvovalintoihin. Merete Mazzarella osoittaa eettisen näkökulman avaaman yhteiskunnallisen ulottuvuuden kirjallisuudelle ja sen tutkimukselle. Juhani Niemi kertoo Tampereen yliopiston Taide ja taudit -yhteistyöprojektista, joka pyrkii hyödyntämään kaunokirjallisuutta lääkärikoulutuksessa ja lääketiedettä taideteosten syntyä selvitettäessä.

Avaimen uudet avaukset riemastuttivat minua suuresti, koska ne tukevat sekä omia kokemuksiani lukijakouluttajana ja tutkimuksiani koulun kirjallisuudenopetuksen viimeaikaisesta sisällöstä. Opettajana ammattietiikkani ensimmäinen käsky oli saada oppilaat kiinnostumaan kirjallisuudesta ja kasvattaa heistä kirjoille uskollisia lukijoita eli

kirjallisuusinstituution ylläpitäjiä. Kiinnostuksen herättäminen onnistuu vain, jos saa oppilaat näkemään kirjallisuuden elämän jatkeena ja elämänopiskelun välineenä (aivan samassa mielessä kuin lääkäriksi opiskelevien kokemusmaailmaa laajennetaan kaunokirjallisuuden avulla). Elämäänsä aloittelevia nuoria ihmisiä totisesti kiinnostavat juuri nuo Eagletonin luettelemat suuret teemat, ja juuri tuossa iässä, jossa symbolikokemuksen asteikko laajenee varmaan eniten yli oman elämänkokemuksen, juuri kirjallisuus antaa mahdollisuuden saada elävän kosketuksen niihin. Siksi näistä teemoista on koulujemme kirjallisuudenopetuksessa käsitelty jokseenkin kaikkia, kuten ilmenee muun muassa lukuisista Äidinkielen opettajain liiton vuosikymmenten varrella ilmestyneistä julkaisuista.

Kokemus on myös opettanut minulle, että varmin keino tappaa nuorten kiinnostus noihin teemoihin ja samalla kirjallisuuteen on pakottaa heidät erittelemään liian yksityiskohtaisesti keinoja, joilla ne on ilmaistu. Oppilaiden enemmistö torjuu yleensä pikkutarkan formaalis-kielellisen analyysin, vaikka se on nälkäisen kiinnostunut itse kuvatuista ilmiöistä. Teoksen teeman käsittely onkin opetuksessani aina ollut ensi sijassa sisällönanalyysiä, teeman eri merkitysulottuvuuksien erittelyä sekä sen yhteyksien osoittamista muiden teosten teemoihin – ja ennen kaikkea yhteyksien osoittamista yleiseen inhimilliseen kokemus- tai merkitysmaailmaan, koska vasta tässä kontekstissa teosten teemat kasvavat täyteen kantavuuteensa. Huomion kiinnittäminen kielellis-kirjallisiin ilmaisukeinoihin on tarpeen teeman määrittämiseksi, mutta siitä ei saa tulla pääasia eikä se saa estää näkemästä teeman yhteyksiä teoksen ulkoiseen todellisuuteen. Nuoret (ja useimmat vanhemmatkin) lukijat kokevat kirjallisuuden varsinaiseksi anniksi sen, että sen välittämät teemat koskettavat heitä myös tosielämässä.

Tällainen kaunokirjallisuuden lähestymistapa näyttää vallinneen yleisemminkin lukioiden kirjallisuudenopetuksessa viime vuosisadan loppupuolella. Viime vuonna ilmestyneen väitöskirjani *Lukion kirjallisuudenopetus 1900-luvun jälkipuoliskon Suomessa opettajien arviointien valossa* (SKS) mukaan lukioissamme on varsin yleisesti ylläpidetty ns. integratiivista lukemiskulttuuria. Sille on ominaista kaunokirjallisuuden referentiaalinen lukeminen, oletus, että kaunokirjallisetkin teokset saavat merkityssisältönsä viittaussuhteesta teosten ulkopuoliseen maailmaan. Sen vastakohtana voi pitää esteettistä lukemiskulttuuria, joka perustuu käsitykseen, että kirjallisuustieteen varsinainen tutkimuskohde on kirjallisten taideteosten muodolliset ominaisuudet ja että kirjallisuudenopetus ja lukijakasvatus yleensäkin rajoittuvat niiden tutkimisen hyödyntämiseen.

Integratiivisen lukemiskulttuurin ytimenä voi pitää ns. temaattista opetusta, jossa kaunokirjalliset tekstit suhteutetaan muihin samaa teemaa käsitteleviin muihin teksteihin, joista teosten tulkinta saa usein tulkintakehyksensä ja käsitevälineensä. Eettinen näkökulma kirjallisuuden tutkimuksessa ja opetuksessa tarkoittaa nähdäkseni juuri

tätä: kirjallisuuden tarkastelua inhimillisen kokemus- ja merkitysmaailman yhteydessä. Puhuisin kuitenkin mieluummin kognitiivis-eettisestä näkökulmasta, koska ilmiöiden eettinen pohdinta edellyttää aina ensin ilmiöiden tiedollista jäsentämistä. Esteettinen näkökulma unohtaa sen, että kaunokirjallisuudella on myös aivan omaa kognitiivista ja eettistä viestintävoimaa.

”Kirjallisuuspuheen” muuttuminen ”todellisuuspuheeksi” tapahtui myös Ruotsin koulujen kirjallisuudenopetuksessa 1900-luvun loppupuolella, samoihin aikoihin kuin Suomessa, kuten Boel Englund on väitöskirjassaan (1997) osoittanut. Molemmissa maissa kirjallisuudenopetuksen voi sanoa samalla toimineen myös yhteiskunnallisen kasvatuksen ja demokratiaprojektin välineenä: hahmottamalla kaunokirjallisuuden avulla yhteiskunnallista todellisuutta, sen ongelmia ja ristiriitoja, nuoria on opetettu kasvamaan yhteiskunnan toimintaa ymmärtäviksi ja siihen omalla toiminnallaan vaikuttamaan pyrkiviksi kansalaisiksi.

Integratiivisella lukemiskulttuurilla ja sen kognitiivis-eettisellä näkökulmalla on monia etuja. Niiden avulla voidaan vahvistaa nuorten lukemismotivaatiota, joka massiivisen elämysteollisuuden puristuksessa on vuosi vuodelta heikentynyt. Kaunokirjallisuuden lukeminen merkitsee monialaista ja kokonaisvaltaista oppimista, joka parantaa hänen elämänhahmottamis- ja siten jopa elämänhallintavalmiuksiaan. Fiktionlukutaitoa voidaan tietoyhteiskunnassa tarvittavien monien lukutaitojen joukossa perustella nimenomaan tällä perusteella.

Koulun kirjallisuudenopetusta vaikeuttaa kuitenkin nykyinen koulutuspolitiikka, joka on antanut liikaa periksi markkinatalouden kilpailuideologialle. Äidinkieli ja kirjallisuus -oppiaineen pakollista tuntimäärää lukiossa vähennettiin 1990-luvulla radikaalisti (25 %) ja korvaukseksi siitä oppilaille tarjottiin mm. kirjallisuuden valinnaiskursseja, joita kuitenkin valitaan äärimmäisen vähän. On selvää, että edellytykset opettaa kirjallisuutta ovat olennaisesti heikentyneet. Äidinkielen merkitys kansallisen kulttuurimme keskuksena ja tärkeimpänä välineenä on kuitenkin tunnustettu tekemällä siitä tänä vuonna ainoa kaikille oppilaille pakollinen ylioppilaskirjoitusaine. Tunnustus saa sille kuuluvan merkityksen kuitenkin vasta sitten, kun oppiaineelle myönnetään sen asemaa vastaavat resurssit eli tuntimäärä palautetaan entiselleen.